

УДК 1(091)(477)(092):177.72

БОДАК Валентина – доктор філософських наук, професор кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Львівська обл., Україна, індекс 82100 (bodakvalentyna@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0208-5282>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.5>

Бібліографічний опис статті: Бодак, В., (2022). Проблеми буття людини та людяності у філософській спадщині Григорія Сковороди. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, № 44, 76–85, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.5>

ПРОБЛЕМИ БУТТЯ ЛЮДИНИ ТА ЛЮДЯНОСТІ У ФІЛОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Анотація. Метою статті є виявлення проблем буття людини та людяності як провідних у філософській спадщині Г. Сковороди та обґрунтування актуальності їхнього ціннісно-світоглядного вирішення для сьогодення. **Методологія.** Продуктивним є застосування методів історико-філософського аналізу, що дало можливість проаналізувати проблему буття людини та людяності у філософському вченні Г.Сковороди; з'ясувати світоглядне значення скovorодинського ціннісного вирішення проблеми. **Наукова новизна.** У статті розглянуто реалії технологічної революції на початку XXI ст. (відомої під назвами: the 4th Industrial Revolution, Industry 4.0 та ін.), що актуалізує сьогоденні звернення до напрацювань філософсько-антропологічної парадигми, в межах якої розкрито основоположені проблеми буття людини та людяності як здатності бути Людиною в цьому Бутті. До плеяди філософів-гуманістів належить постать Григорія Сковороди (1722 – 1794), у вченні якого віднаходимо відгук наших тривог та сумнівів. Установлено, що, враховуючи багатовекторні аспекти проблеми, людство прагне здійснити перехід

від теоретичного освоєння людяності до її практичного здійснення. Зокрема про це сказано у доповідях Римського клубу, конференцій Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця. **Висновки.** Концептуалізація проблеми буття людини та людяності скеровує наші пошуки до філософсько-теоретичних засад гуманізму, зокрема в репрезентації етичного вчення Григорія Сковороди. Встановлено його важливість для прикладних аспектів філософського знання в сьогоденні, утвердження гуманістичних засад та ідеалів, поваги до особистості, толерантності до інакшості Іншого/Чужого, визначення власних дій та діяльності як самопізнання і самореалізації, що відкривають для людини та людства перспективу досягнення стану гармонійної взаємодії і щастя.

Ключові слова: буття людини, людяність, щастя, Сковорода Г., справедливість, свобода, цивілізаційні виклики.

BODAK Valentina – Doctor of Philosophy Sciences, Professor at the Philosophy Department named after Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (bodakvalentyna@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0208-5282>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.5>

To cite this article: Bodak, V., (2022). Problemy buttia liudyny ta liudianosti u filosofskii spadshchyni Hryhoriia Skovorody. [Problems of human existence and humanness in the philosophical heritage of Hryhoriy Skovoroda]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii "Filosofii"* – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 44, 76–85, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.5>

PROBLEMS OF HUMAN EXISTENCE AND HUMANNESS IN THE PHILOSOPHICAL HERITAGE OF HRYHORIY SKOVORODA

Summary. The purpose of the article is to identify the problems of human existence and humanness as leading in the philosophical heritage of H. Skovoroda and substantiate the relevance of their values and worldview solutions for today. Methodology. The use

of methods of historical and philosophical analysis is productive, which made it possible to analyze the problem of human existence and humanness in the philosophical teachings of H. Skovoroda; to find out the ideological significance of Skovoroda's value-based solution to the problem. Scientific novelty. The article considers the realities of the technological revolution at the beginning of the XXI century (known as the 4th Industrial Revolution, Industry 4.0, etc.), which today actualizes the appeal to the development of philosophical and anthropological paradigm revealing the fundamental problems of human existence and humanness as the ability to be a Human in this Being. The figure of Hryhoriy Skovoroda (1722–1794) belongs to the constellation of humanist philosophers whose teachings left us the response to our anxieties and doubts. Taking into account the multi-vector aspects of the problem, humanity seeks to make the transition from the theoretical development of humanness to its practical implementation. In particular, this is stated in the reports of the Club of Rome, conferences of the International Red Cross and Red Crescent Movement. Conclusions. Conceptualization of the problem of human existence and humanness directs our search to the philosophical and theoretical foundations of humanism, in particular in the representation of the ethical teachings of Hryhoriy Skovoroda. These teachings are important for applied aspects of philosophical knowledge in the present, the establishment of humanistic principles and ideals, respect for the individual, tolerance of Other/Foreign, the definition of one's own actions and activities as self-knowledge and self-realization which open for man and humanity the prospect of achieving a state of harmonious interaction and happiness.

Key words: *human existence, humanness, happiness, H. Skovoroda, justice, freedom, civilizational challenges.*

Постановка проблеми. Буття людини та людяності викликає рефлексії над питаннями цивілізаційного поступу людини (як виду) та людяності (як чинника її виживання у світі, повному протиріч та конфліктів) і збереження при цьому здатності бути людиною. У пошуках рішень та відповідей апелюємо до філософії, опираємось на власну моральну позицію, врівноважену у стосунках із світом прагненням пізнати істину, досягнути рівня добра і краси, зберегти свободу.

Реалії та перспективи нової технологічної революції на початку XXI ст. (відомої під назвами: Четверта промислова революція, the 4th Industrial Revolution, Industry 4.0, цифрова революція, інформаційна революція) актуалізують сьогодні звернення до напрацювань філософсько-антропологічної парадигми, в межах якої розкрито основоположні проблеми буття людини та людяності як здатності бути Людиною в цьому Бутті.

До плеяди філософів-гуманістів належить постать Григорія Сковороди (1722–1794), 200-ліття з дня народження якого світова спільнота буде відзначати в наступному році. На пошану пам'яті і не вповні засвоєної нами спадщини філософа-любомудра, у пошуках відповіді на ті цивілізаційні виклики, які долає сучасна людина у своєму особистісному та суспільному існуванні, саме в розмислах його трактатів, бесід та діалогів віднайдемо відгук наших тривог та сумнівів.

Метою статті є виявлення проблем буття людини та людяності як провідних у філософській спадщині Григорія Сковороди та обґрунтування актуальності їхнього ціннісно-світоглядного вирішення для сьогодення.

У межах сформульованої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- визначити умонастрої, тривоги та дискусії у філософсько-інтелектуальному просторі України та світу;
- проаналізувати проблему буття людини та людяності в концептах та конотаціях філософського вчення Г. Сковороди;
- з'ясувати світоглядне значення сквородинського ціннісного вирішення проблем людського буття для збереження та утвердження людяності людини в просторово-часовому інтервалі сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема буття людини та людяності у конотаціях різних теорій та вчень є ключовою в предметному колі філософських, наукових та міжпредметних досліджень в минулому і сьогоденні. Враховуючи історико-філософські, релігійнознавчі, освітні, економічні, політологічні аспекти проблеми, людство прагне в непростих реаліях сьогодення (демографічна, політична, екологічна, економічна ситуація на планеті) здійснити перехід від теоретичного освоєння людяності до її практичного здійснення. Зокрема про це

сказано у доповідях Римського клубу, конференцій Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця.

Як зазначає Голова відділу політики та гуманітарної допомоги Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ) у Женеві доктор Х'юго Слім, коли мова йде про призначення і силу людини, людства та вияв людяності у сучасних умовах, доцільно розглянути три аспекти проблеми людського буття: видові особливості, поведінку та глобальну ідентичність. Людство як вид (*homo sapiens*) відмінне від інших живих істот на планеті завдяки здатності вербального мовлення, міркування, уяви та технологій. Влада людини є значною над «нелюдським» світом, зокрема ми навчилися долати наступ найбільш загрозливих для нас природних ворогів – бактерій і вірусів засобами технології вакцин та антибіотиків. Наші здатності продукувати та використовувати технології дають нам нові форми влади, наслідки якої для нас самих невідомі. Найважливіше те, що застосування біотехнологій, робототехніки, штучного інтелекту (ШІ) суттєво змінить досвід людського життя та силу людства, а також сенс того, що називаємо «бути людиною». Констатуючи примноження нашої сили, ставимо питання про людяність як поведінку, дії та діяльність у відповідності до вимог етики, моралі, естетики та потреби свободи. Доброта та повага, співчуття один до одного – це заклик людяності, який сьогодні гучний як ніколи, оскільки сила нелюдяності часто перевищує силу людства (Slim, 2019).

Х. Слім в контексті вирішення проблеми людини та людяності зачіпає проблеми спесишизму, аменсалізму як видового шовінізму, дискримінації з боку людини щодо інших видів живих організмів на планеті. Для того, щоб зняти протиріччя, які пов'язані із буттям людини в його «екстра- та «інтра-» проявах, на думку дослідника, необхідно у всепланетарному масштабі побудувати вселюдське «ми», тобто метаспільноту із спільною видовою свідомістю і намірами працювати разом над спільними проблемами, спільними можливостями, що постали сьогодні перед людством. Х. Слім (2019) виокремлює п'ять екзистенційних проблем, які є актуальними для людства, буття людини та людяності як основи людського способу буття та онтологічної підстави всеєдності, це:

«проблема нашого (як виду) насильства; наша боротьба за справедливість; наші хижаки та їхня загроза нашому здоров'ю, зокрема ті, які зараз набувають переважно мікроскопічної форми (мікроби); наші стосунки з нелюдським середовищем та його вплив на виживання людини; ризики нашої творчості, технологічні винаходи, що допомагають чи завдають шкоди, оскільки вони змінюють світ навколо нас і диктують визначення людства в нових гібридних формах» (Slim, 2019).

Варто зазначити, що в українському філософсько-інтелектуальному просторі ці проблеми як дотичні до антропоцентричних поки що знаходяться на маргінесі дослідницького поля.

У часо-просторовому інтервалі сьогодення проблема буття людини та людяності має морально-етичне ціннісно-сміслові спрямування. Філософська творчість Г. Сковороди репрезентує українську антропологічно-філософську традицію, розвиток якої обумовив появу на початку 60-х років XX ст. Київської філософської школи – потужного творчого напрямку в українській філософії, представники якої – П. Копнін, М. Попович, І. Бичко, А. Бичко, С. Кримський, В. Табачковський, В. Шинкарук та низка інших розглянули проблеми складності і суперечливості людського буття, єдність і протиріччя сутності та існування людини тощо.

Вибір теми статті обумовлений необхідністю зняти суперечності між теоретичним історико-філософським вирішенням проблеми буття людини та людяності, зокрема у творчості Г. Сковороди, і практичною значимістю філософського знання у процесі формування світогляду молоді, вибору ціннісних орієнтацій, фахової підготовки майбутніх педагогів тощо.

Основний матеріал. Існування людини Григорій Сковорода розглядає крізь призму стражденності; проблематичності; перспективи творення самої себе, що реалізується під впливом як позитивних, так і негативних внутрішніх (душевних) і зовнішніх впливів; багатовимірності людського буття в різноманітних соціальних ролях, етнічній, віковій, статевій приналежності тощо.

Гармонійне співіснування із світом, пізнання і прийняття себе в самодостатності свого існування задовольняє прагнення людини до щастя як природного стану, модусу існування, переживання повного і тривалого задоволення від життя. У прагненні

досягнути мети свого життя людині не вдається уникнути страждань, подолати протиріччя у пошуках щастя поза межами власної душі. Людське існування пронизане усвідомленням і прийняттям своєї недосконалості і, водночас, постійним прагненням бути кращим шляхом подолання протиріччя у співвідношенні духовного і тілесного, тваринного в людині (ендо-тимного, лише вітального), що кероване відчуттями і потягами. У Г. Сковороди це протиріччя «житія» (тварного) і «життя», з визнанням того, що ці «низькі» вітальні, «тварні» сили потребують обмеження та контролю (Сковорода, 1994а, с. 7). Варто зазначити, що поняття «життя» тут виступає конотацією понять «духовне», «людина», «існування», «серце» тощо. Ми наголошували (Бодак, 2021), що у релігійному визначенні ця атрибутивна ознака діяння Божого в його творінні, промислі та спасінні співіснує у взаємодії планетарних процесів та духовних явищ.

Григорій Сковорода не пов'язує досягнення стану гармонійної єдності і щастя із зовнішніми чинниками людського буття. «Щастя ані від наук, ані від чинів, ні від багатства...» (Сковорода, 1994а, с. 417). Цей стан гармонії із собою і світом філософ називає «миром душевним» і визначає його досягнення як «найперше дбання наше», адже немає користі «дістати у володіння цілий Всесвіт, а душу загубити?» (Сковорода, 1994а, с. 350). Важливим є те, що філософ урівноважує значимість «Всесвіту» і «душі». Як співвідношення цілого та частини – це рівнозначні рівні існування людини, адже, як говорить Г. Сковорода (1994а), беззаперечною є цінність життя кожної людини – «кожного без вибору дихання» і кожному «відчинено шлях до щастя» (Сковорода, 1994а, с. 331). «Бути щасливим», за вченням Г. Сковороди, визначає мету і призначення людського життя: «Ось же вам верхівка і квітка всього життя вашого, внутрішній світ, сердечна веселість, душевна міць ... Ось мир! – на заспокоєння думок, на радість серця, оживлення душі» (Сковорода, 1994а, с. 340–341); важливо при цьому «знайти самого себе» (Сковорода, 1994а, с. 340), адже «від пізнання себе самого входить у душу світло відання Божого, з ним шлях мирний щастя» (Сковорода, 1994а, с. 415).

Визначаючи мету людського життя, Г. Сковорода протиставляє «зовнішнє» і «внутрішнє» в ієрархії буттєвих цінностей і потреб людини: «...немає корисніше та важливіше, як

богомудро управляти не зовнішньою, домашньою, а внутрішньою душевною економією, тобто пізнати себе і зробити лад у серці своєму» (Сковорода, 1994а, с. 353).

Пізнання і розуміння людиною себе-в-собі, за Г.Сковородою, пов'язане з її духовно-тілесною природою, двояким розумінням буття як духовного і оречевленого, і при цьому наданням переваги першого над другим. Філософ говорить: «Підійми ж від землі думки свої і зрозумій людину в собі, від Бога народжену, а не створену в останній час життя» (Сковорода, 1994а, с. 177). Пізнання людиною свого призначення в бутті є не чисто розумовим актом, а духовним, морально-етичним вибором, утвердженням ідеалу самодостатності як визнання і прийняття своєї доброчесності і, водночас, недосконалості.

Зовнішня активність людини у вирішенні повсякденних проблем гальмує внутрішнє неповторно-особистісне начало людини. У цьому стані буденного буття особистість втрачає здатність здійснювати екзистенційний вибір – не марноти суєтного світу навколо себе, а власну «душу», шлях самопізнання і самовдосконалення (Сковорода, 1994а, с. 350). Г.Сковорода дає настанову керуватися інтересами власного «Я», берегти власну свободу як беззаперечну цінність, що, водночас, є шляхом усвідомлення значимості іншої людини: «... не лінуйся працювати для своєї власної вигоди й творити необхідне – тоді будеш вільний» (Сковорода, 1994b, с. 132).

Для досягнення стану щастя та прагнення справедливості Г. Сковорода обґрунтовує принцип «рівної нерівності»: «Бог подібний до багатого водограю, що наповнює різні посудини, відповідно до їхнього об'єму» (Сковорода, 1994а, с. 436), що допоможе людині не бажати надмірного, зайвого, позбавитися заздрості, ілюзорних бажань і хотінь, досягнути гармонії із собою і світом. Принцип «... нічого надміру» у скворординському вченні є важливим для самопізнання і самореалізації особистості: «...Не той щасливий, хто бажає кращого, а той, хто задоволений тим, чим володіє...» (Сковорода, 1994b, с. 239). Водночас цей принцип у вченні Григорія Сковороди апелює до нашого відчуття і розуміння справедливості, яка не може бути тотожна рівності, оскільки заснована на моральності людини і влади, орієнтована на відновлення рівноваги у світі.

Висновки. Рефлексія над цивілізаційними викликами, які породжують та поглиблюють суперечності людського буття в просторово-часовому інтервалі сьогодення, спонукали нас проникнути в антрополого-філософський зміст феномену людяності як суто людської здатності в діях і діяльності виявляти співчуття і співпереживання до світу, себе та буття інших живих істот у ньому.

Концептуалізація проблеми буття людини та людяності скеровує наші дослідницькі пошуки до філософсько-теоретичних засад гуманізму, зокрема в репрезентації етичного вчення Григорія Сковороди. Встановлено його важливість для прикладних аспектів філософського знання в сьогоденні, утвердження гуманістичних засад та ідеалів, поваги до особистості, толерантності до інакшості Іншого/Чужого (за М. Бубером), який потенційно є твоїм партнером чи опонентом, визначення власних дій та діяльності як самопізнання і самореалізації, що відкривають для людини та людства перспективу досягнення стану гармонійної взаємодії і щастя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодак В. Світоглядні засади релігійної обрядовості в ціннісних вимірах нової парадигми освіти. Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія» / ред. кол. Н. Скотна (головний редактор) та ін. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Випуск 42. 61–70. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.4>

2. Сковорода Г. Твори : У 2 т. Київ : АТ «Обереги», 1994. Т. 1. 528 с.

3. Сковорода Г. Твори : У 2 т. Київ : АТ «Обереги», 1994. Т. 2. 480 с.

4. Slim, Hugo. The power of humanity: on being human now and in the future. Humanitarian Action July 30, 2019. URL: <https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2019/07/30/power-of-humanity-being-human-now-future/>

5. Schwab, Klaus. The Fourth Industrial Revolution. What It Means and How to Respond. Foreign Affairs. 2015. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution>

REFERENCES

1. Bodak, V. (2022). Svithliadni zasady relihiinoi obriadovosti v tsinnisnykh vymirakh novoi paradyhmy osvity [Worldview foundations of the new paradigm of education]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*.

Seriia "Filosofiiia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 42, 61–70, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.4> [in Ukrainian].

2. Skovoroda, Gh. (1994 a). *Tvory : U 2 t.* [Works: In 2 vols]. Kyiv : AT «Obereghy», 1994. T. 1. 528 s. [in Ukrainian].

3. Skovoroda Gh. (1994 b). *Tvory : U 2 t.* [Works: In 2 vols]. Kyiv : AT «Obereghy», 1994. T. 2. 480 s. [in Ukrainian].

4. Slim, Hugo. (2019). The power of humanity: on being human now and in the future. Retrieved June December 12, 2021: <https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2019/07/30/power-of-humanity-being-human-now-future/>

5. Schwab, Klaus. (2015). The Fourth Industrial Revolution. What It Means and How to Respond. Retrieved June January 03, 2022: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution>